

# TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE ELEŞTİREL DİNLEME

## CRITICAL LISTENING IN TURKISH EDUCATION

Ömer KEMİKSİZ\*

**ÖZET:** Türkçenin temel dil becerilerinden biri olan dinleme, yapılan araştırmalara göre günlük hayatta en çok kullandığımız beceridir. Toplum hayatında kişiler arası iletişiminin başarılı olması dinleme becerisinin etkili kullanılmasıyla doğrudan ilgilidir. Bu beceri, yapılandırmacı yaklaşım esas alınarak hazırlanan Türkçe Dersi ( 6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı'nda ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Bu düzenlemeyle birlikte ana dili derslerinde her temada bir dinleme metnine yer verilmesi zorunlu hale getirilmiştir. Anlama becerilerinden biri olan dinleme, günlük hayatta değişik amaçlarla kullanıldığı için ortaya çeşitli dinleme türleri çıkmıştır. Değişik kaynaklarda farklı araştırmacılar dinleme türleriyle ilgili çeşitli sınıflandırmalar yapmışlardır. Bu sınıflandırmaların çoğunda yer verilen dinleme türlerinden biri olan eleştirel dinleme, eleştirel düşünmeyle bağlantılı olduğundan önemli bir yere sahiptir. Bu dinleme türünü kullanan bireylere soru sorma, dikkatli ve aynı zamanda hızlı olma, konuşmacıyı değerlendirme gibi olumlu özellikler kazandıran eleştirel dinleme becerisinin geliştirilmesi, farklı yöntem/tekniklerin, sınıf içi etkinliklerin kullanılmasıyla mümkündür. İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı'nda yer verilen yedi dinleme yöntem/tekniklerinden biri olan eleştirel dinlemenin, Türkçe dersi öğretmen kılavuz kitaplarında yer alan dinleme metinlerinin işlenişinde ise çok az kullanıldığı bir gerçektir. Öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmede önemli bir araç olabilecek eleştirel dinlemeye, Türkçe derslerindeki dinleme metinlerinde daha fazla yer verilmesine özen gösterilmelidir.

**Anahtar sözcükler:** Türkçe öğretimi, iletişim, dinleme, eleştirel dinleme.

**ABSTRACT:** Listening which is one of the basic language skills of Turkish is used most commonly in daily life according to the most studies that are done. In the community life, the success of interpersonal relation is directly related to the effective use of listening skills. These skills have been discussed in detail in the Turkish Courses (6, 7, 8 classes) Education Program which are prepared according to constructivist approach. With this arrangement it has been compulsory to include a listening text on each theme on native language course. Listening which is one of the comprehension skills is used for many purposes in daily life and for that reason various type of listening skills have been emerged. In variety of different sources different researchers have made variety type of listening classifications. The critical listening which has an important place in different type of classification is related to critical thinking. The individuals who use this type of listening gain skills such as asking question, to be attentive and quick at the same time, the development of critical listening skills-saving features such as speaker of the positive assessment, different methods / techniques, it is possible through the use of classroom activities. Although The Seven Listening Method is used in Elementary Turkish Course (6, 7, 8 classes) in curriculum and in Turkish course teacher's guide book is the fact that it is very little used. The critical listening which is important for developing students' critical listening skills should be encouraged to be more involved in listening texts in Turkish.

**Keywords:** Turkish teaching, communication, listening, critical listening

## 1. GİRİŞ

İnsanlar arası iletişimin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi, iletişim aracı olan dilin doğru kullanılmasına bağlıdır. Bugün kişiler arası iletişimde insanların birbirlerini anlamamalarının veya duygu, düşünce ve hayallerini karşı tarafa sağlıklı şekilde aktaramadıklarını düşünmelerinin temelinde dil becerilerinin yeterince gelişmemiş olması yatmaktadır. Bu sebeple iletişimin tam anlamıyla gerçekleşmesi dil becerilerinin tam anlamıyla

\* Arş. Gör., Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bartın-Türkiye, okemiksiz@bartin.edu.tr

gelişmesine bağlıdır. Dil becerileri gelişmiş bireyler aynı zamanda toplum içinde iletişim becerileri gelişmiş bireylerdir.

Anlama ve anlatma şeklinde iki ana başlık altında değerlendirilen dil becerilerinden anlama, okuma ve dinleme becerilerini; anlatma ise yazma ve konuşma becerilerini kapsar. Kişinin bu alanlardan herhangi birindeki başarısı veya başarısızlığı diğer beceri alanlarını da doğrudan etkileyeceği için bu becerilerin gelişimine aynı oranda önem verilmelidir. Bu aşamada en büyük görev hiç şüphe yok ki eğitim- öğretim kurumlarına düşmektedir.

Eğitim sürecinde bireylere kazandırılması gereken becerilerden biri dinleme alışkanlığıdır. Bireyin, çevresini ve dünyayı doğru biçimde algılaması ve içinde bulunduğu sosyal çevreye uyum sağlaması açısından dinleme alışkanlığının önemli bir payı vardır. Dinleme, bireyin hem okul yaşamında hem de okul yaşamından sonra öğrendiği iletişim becerisini doğru bir biçimde kullanmasını ve dinlediklerini doğru biçimde yorumlamasını sağlayan önemli bir beceridir (Çiftçi, 2007). Ne var ki diğer becerilere göre daha erken yaşta kazanılan bu becerinin eğitimi üzerinde pek fazla durulmamış ve dinleme becerisi “batıda söylendiği gibi Türkiye’de de ihmal edilmiş beceri” (Özbay ve Melanlıoğlu, 2012) olmaktan öteye gidememiştir.

Çocuklar okula başladıklarında dinleyip konuşabildikleri için bu becerilerin okulda öğretilmesine gerek olmadığı görüşü sık sık dile getirilir; ancak, okumaya ve yazmaya verilen değer karşısında dinleme eğitim ve öğretimini önemsememek büyük bir hatadır. Ayrıca böyle bir tutum, temel dil becerilerine dengeli bir şekilde önem vermemek anlamına gelir ki bu da öğrencilerin dil becerilerinin gelişimini olumsuz yönde etkiler (Doğan, 2013). İletişimin ve öğrenmenin en temel yolu olan dinleme, çocuğun yaşamında yer alan ilk anlama etkinliğidir. Yaşamın her alanında görülen dinleme etkinliğiyle ilgili beceri ve alışkanlıklar doğal biçimde elde edilir. Ancak doğal biçimde elde edilen bu beceri ve alışkanlıklar bireyin yaşama hazırlanması için yeterli değildir. Öğrencilerin dinleme becerisi kazanmaları için Türkçe öğretimine büyük görevler düşmektedir (Sever, Kaya ve Aslan, 2006). Bu amaçla hazırlanan ve dinlemeyi önceki programlara göre ayrıntılı olarak ele alan İlköğretim Türkçe Dersi ( 6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı dinleme becerisinin neden önemli olduğunu ve bu beceriyle öğrencilere kazandırılması planlanan üst becerileri şöyle açıklamaktadır:

Görsel ve işitsel araçların hayatın her alanında giderek yaygınlaşması ve bu araçların eğitimde kullanılması etkili bir dinleme/ izleme eğitimini gerekli kılmaktadır. Bu becerinin geliştirilmesiyle, öğrencilerden dinlediklerini/ izlediklerini sıralama, sınıflama, sorgulama, ilişkilendirme, eleştirme ve bunlarla ilgili çıkarımlarda bulunma gibi üst becerileri gerçekleştirmesi beklenmektedir (MEB, 2006). İlköğretim Türkçe Dersi (1-5. Sınıflar) Öğretim Programı’nda ise “dinleme” “duyma”dan ayrılmış ve becerinin daha çok “zihinsel” yönüne vurgu yapılarak sınıf içinde gerçekleştirilecek çeşitli/zenginleştirilmiş etkinliklerin öğrencilerdeki var olan becerinin daha üst düzeye çıkarılmasındaki önemine dikkat çekilmiştir.

Öğrencilerin dinlediklerini iyi anlaması ve zihninde yapılandırması dinleme sürecinin en önemli aşamalarıdır. Bu aşamalara gereken önem verilmeli ve çeşitli çalışmalar yapılmalıdır. Bu amaçla öğrencilere dinlediklerini zihninde canlandırma, bilmediği kelimelerin anlamını araştırma, dinlediklerinin konusunu, ana fikrini belirleme, dinlediklerini sınıflama, sorgulama, ilişki kurma, çıkarımlar yapma, sonucu tahmin etme, özetleme, değerlendirme, arkadaşlarıyla paylaşma gibi etkinlikler yaptırılabilir. Bu etkinlikler öğrencilerin dinleme ve zihinsel becerilerini geliştirmede etkili rol oynar (MEB, 2009).

Türkçe dersi öğretim programlarında dinleme becerisine bu denli önem verilmesi ve dinlemenin ilk defa diğer temel dil becerileri gibi önemli görülmesi “Dinleme günlük hayatta ne işe yarar?” sorusunu akla getirir. Bu noktada dinlemenin yalnızca duyulan seslere tepki vermenin ötesinde daha üst düzey becerileri de kapsadığı gerçeğiyle karşı karşıya kalırız.

Dinleme sadece iletişim kurma aracı değil aynı zamanda öğrenme, anlama, zihinsel, duygusal ve sosyal becerileri geliştirmek için önemli bir alandır. Çocuklar dinleyerek, çeşitli bilgileri öğrenerek hem dinleme becerilerini hem de zihin becerilerini geliştirirler. Dinleme becerilerini geliştiren çocuk, bunu bir öğrenme aracı olarak hayatı boyunca kullanır. Bu nedenle çocukların dinleme becerilerini erken yaşlarda geliştirmeye önem verilmelidir (Güneş, 2013).

Yukarıda bahsedilen zihinsel, duygusal ve sosyal becerilerin kazandırılabilmesi için okullarımızda öğrencilerin iyi birer dinleyici olarak yetiştirilmelerine önem verilmelidir. Zira öğretmenler öğrencilerinin iyi öğrenci olmalarının yanında iyi bir dinleyici olmalarını da önemserler. Çünkü sınıf ortamında öğretmen tarafından aktarılan bilgilerin hedefine ulaşabilmesi karşı tarafta iyi dinleyicilerin olmasını gerekli kılmaktadır. Bundan dolayı öğrencilerin hem akademik hem de sosyal anlamda başarılı olmaları iyi bir dinleyici olmalarına bağlıdır denilebilir. Ediger (2002; akt. Doğan, 2013), öğrencilerin iyi bir dinleyici olmalarını gerektiren sebepleri şu şekilde sıralamıştır:

1. Nezaket kuralları gereği konuşan kişiyi dikkatlice dinlemek gerekir.
2. Dikkatli dinleme yoluyla, konuşan kişilerden pek çok şey öğrenilir.
3. İyi dinleme alışkanlıklarının gelişmesiyle birlikte öğrenme gitgide devamlı hâle gelir.
4. Anlatılan konuyla ilgili sorular sorulduğunda dinlememiş olmaktan dolayı zor durumda kalmamak için iyi bir dinleyici olmak gerekir.
5. Dinleme yetersiz olduğunda bir tartışmaya aktif katılım mümkün değildir.
6. Yönlendirmelerin dikkatlice takip edilmemesinden dolayı işlemlerin tekrar edilmesi zaman kaybına neden olacaktır.
7. Taraflar karşılıklı olarak iyi birer dinleyici değilse iletişimde sorunlar çıkar.
8. Öğrenciler okul ve toplumla bütünleştiklerinde kaliteli dinleme alışkanlıkları doğar. Bu nedenle okuldaki iyi dinleme alışkanlıkları toplumsal alanda da kendini gösterir.
9. Birbirlerini nezaketle dinlediğinde insanlar arasındaki ilişkiler sağlıklı bir zemine oturmuş olur.

Bu bakımdan iyi bir dinleyici olmak kişiye sosyal yönden de avantajlar sağlar. İnsanlar konuşma ihtiyacı hissettiklerinde kendilerini can kulağıyla dinleyecek insanlara ihtiyaç duyarlar. Karşısındakinin kendisini dinler gibi yapmayıp gerçekten dinlediğine inanan kişilerin konuşmaları da anlamlı olacaktır. Zira “konuşma, ancak dinleyeni varsa anlam kazanır” (Karadağ, 2003).

İyi bir dinleyici olmanın yolu sağlıklı bir “dinleme”den geçer. İyi bir dinleme ise gerekli şartların sağlanmasıyla mümkündür. Bu şartları Öz (2011) şu şekilde özetler:

1. Çocuğun bir şeyi dinlemesi için ilgi yaratılması gerekir.
2. Dinleme bir amaca dayanmalıdır. Dinlemenin amacı bilgi edinmek veya zevk almak olabilir.
3. Dinlemek için bazı şartların elverişli olması gerekir: dinleyicinin ruhça, bedence huzursuz olmaması; ısının, ışığın rahatsız etmemesi; sesin iyi işitilmesi vb. gibi.

Kantemir (1972) kişileri dinleme becerisinde başarılı kılabilecek iyi dinlemenin yollarını yedi maddede ele almıştır:

1. Dikkatin konu üzerinde toplanması,
2. Dinlemeye hazırlıklı olmak,
3. Konuşmacıyı anlamak için çaba göstermek,
4. Duyguları kontrol etmek,
5. Dinleme süresinde ana fikri kafada tespit etmek,
6. Konuşma hızı ve zihinsel kıvraklık,
7. Not almak.

İyi dinlemeyi olumlu etkileyen unsurların yanında bu süreci olumsuz etkileyen unsurlar da vardır. Ergin (2012) konuyu ilginç bulmamanın, konuşanda ille de kusur bulmaya çalışmanın, konuşmadaki bazı noktalara aşırı duyarlılık göstermenin, sahte dikkatin, dikkatin kopmasına neden olmanın ya da aldırmamanın ve düşünce hızından gereğince yararlanmamanın iyi dinlemeyi engellediğini dolayısıyla konuşan ile dinleyen arasındaki iletişimin yetersizliğine neden olduğunu belirtmiştir. İyi bir dinleyici olmak için bu olumsuz durumların ortadan kaldırılması gerekir.

İyi dinleyiciler belirli bir amaç doğrultusunda dinleme yapanlardır. Anlatılanları dinlemeye geçmeden önce, dinleme amacının ya da amaçlarının belirlenmesi gerekmektedir. Dinleme etkinliği öncesinde hem öğretmen hem de öğrenci amaçlarını belirlemiş olmalıdır. Amaçsız bir dinleme etkinliği, istenilen sonucu vermeyecektir (Özbay, 2006).

İnsanlar çok değişik amaçlar doğrultusunda dinleme faaliyetinde bulunabilirler ve her insanın farklı dinleme amacı olabilir. Dinlemenin amaçlarını genel olarak şöyle sıralamak mümkündür:

1. Herhangi bir konuda bilgi edinmek,
2. Hoşça vakit geçirmek,
3. Hayatı ve olayları eleştirel gözle değerlendirmek,
4. Eleştiri almak,
5. Söylenenleri eleştirel ölçütlerle değerlendirmek,
6. Başka insanların tecrübelerinden faydalanmak,
7. Toplumla iletişim kurmak,
8. Başka insanların düşüncelerini değerlendirmek,
9. Çevremizdekilere yardım etmek
10. Bir başkasının öyküsüne katılmak
11. Bir konuya hâkim olmak,
12. Ufkumuzu genişletmek-öğrenmek (Aydın Yılmaz, 2007; Özbay, 2005; Taşer, 2015).

Bireyin karşısındakini / karşısındakileri hangi amaçla dinleyeceği sorusuna vereceği cevap o dinlemeye uygun bir yöntemi de seçmeyi beraberinde getireceğinden ortaya çeşitli dinleme türleri çıkmıştır.

### 1.1. Dinleme Türleri

Dinleme etkinliği öncesinde bireyin “Niçin/Hangi amaçla dinleyeceğim?” sorusuna vereceği cevap dinleme sürecinde hangi dinleme türünü kullanacağını belirlemesine yardımcı olur. Dinlemenin birden çok amaçla gerçekleştirilmesi birden çok dinleme türünün de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Dinleme türleriyle ilgili farklı kaynaklarda değişik sınıflandırmalara gidilmiştir.

Cihangir (2004) etkili ve etkisiz dinleme başlıkları altında oluşturmuş olduğu tabloda katılımcı dinleme, edilgin dinleme, empatik dinleme, yargısız ve eleştirel dinleme, derinlemesine dinleme, çözümleyici dinleme, etkin/ aktif dinleme, dikkatle dinleme ve yorumlayıcı dinlemeyi etkili dinleme; yetersiz dinleme, kalıplaşmış dinleme, yüzeysel dinleme, görünüşte dinleme, seçerek dinleme, duyguya saplanarak dinleme, savunucu dinleme ve tuzak kurucu dinlemeyi de etkisiz dinleme başlıkları altında sınıflandırmıştır. Özbay (2005) dinleme türlerini gönüllü veya gönülsüz dinleme, motivasyona dayalı dinleme, sempati veya antipati ile dinleme, seçmeli dinleme, yüzeysel dinleme, etkin dinleme, katılımlı dinleme, eleştirel dinleme, pasif (edilgen) dinleme şeklinde dokuz başlık altında ele almıştır. Güneş (2007a), metni takip ederek dinleme, sorgulayıcı dinleme, yaratıcı dinleme, pasif dinleme, katılımlı dinleme ve not alarak dinleme şeklinde altı dinleme türünden bahsetmiştir. Akyol (2013), aktif dinleme, stratejik dinleme, diyalog ve sunuya dayalı dinleme ve amaçlı dinleme türlerinden bahsederken amaçlı dinlemenin de Hennings (2000) tarafından kendi içinde bilgi edinme amaçlı, yorumlayıcı, eleştirel ve estetik

dinleme olarak dörde ayrıldığını belirtmiştir. Yalçın (2002) dinlemeyi seçerek dinleme, katılımlı dinleme ve eleştirel dinleme şeklinde üçe ayırır. Göğüş (1978) dikkatli dinleme, doğru dinleme, eleştirici dinleme, seçmeli dinleme, duygusal dinleme, anlamadan dinleme ve yarı dinleme şeklinde sınıflandırdığı dinleme türlerinden en iyilerinin dikkatli, doğru ve eleştirici dinleme olduğunu belirtmiştir. Aktaş ve Gündüz de (2004) dikkatli dinleme, doğru dinleme ve eleştirel dinleme olmak üzere dinleme türlerini üç başlıkta incelemişlerdir. Koç'un (2009) yaptığı sınıflandırmada dinleme, seçerek, katılımlı ve eleştiriye bağlı dinleme şeklinde üçe ayrılmıştır. Aytaş (1999) pasif dinleme, seçerek dinleme, katılımlı dinleme, duygusal dinleme ve eleştirel dinleme başlıkları altında beş dinleme türünden bahsetmiştir. Wolvin ve Coakley'in (1996) dinlemeyi ayırt edici dinleme, estetik dinleme, takip edici dinleme ve eleştirel dinleme şeklinde dörde ayırdığını belirten Tüzel (2014) bu türlere beşinci bir tür olarak diyalog kurmak için dinlemeyi de eklemiştir. Ungan (2009) etkili ve etkisiz dinleme ana başlıkları altında yaptığı sınıflandırmada gönüllü dinleme, stratejik dinleme, amaçlı dinleme, haz almak için dinleme ve eleştirel dinlemeyi etkili; gönülsüz dinleme, antipatik dinleme, yüzeysel dinleme ve görünüşte dinlemeyi de etkisiz dinleme başlıkları altında değerlendirmiştir. Ünalın (2006) tarafından yapılan sınıflandırmada ise seçerek dinleme, aktif dinleme, etkili dinleme, eleştirel dinleme, yaratıcı dinleme ve empatik dinleme türlerine yer verilmiştir. Kantemir (1972) dinleme çeşitlerini gönüllü veya gönülsüz (istekli veya isteksiz) dinleme, rastgele veya maksatlı dinleme, disiplin veya değişikliğe dayanan dinleme, eleştirici veya eleştirici olmayan dinleme, sempati veya antipati ile dinleme şeklinde birbirine zıt dinleme şekilleriyle ele almıştır. Maden ve Durukan (2011) "dinleme stilleri" şeklinde yaptıkları sınıflandırmada aktif, katılımcı, pasif ve tarafsız dinleme olmak üzere dört tür dinlemeden bahsetmişlerdir. Tidyman ve Butterfield dinleme türlerini yediye ayırmışlardır ( Akt. Doğan, 2007). Bu yedi dinleme türü basit dinleme, ayırt edici dinleme, rahatlama için dinleme, bilgi için dinleme, fikirleri düzenleme için dinleme, eleştirel dinleme ve yaratıcı dinlemedir.

Keçik ve Uzun (2004; akt. İşeri, 2008) ise eleştirel dinlemenin de içinde olduğu ve dinleme-anlama sürecinin amaçları olarak değerlendirdikleri dört dinleme türüne dikkat çekmişlerdir. Bu dinleme türleri şunlardır:

- Etkileşimsel dinleme: İletinin kişisel yönünü bulma.
- Aktarımsal dinleme: Yeni bilgi edinme.
- Eleştirel dinleme: Akıl yürütme ve ipuçlarını değerlendirme.
- Eğlendirici dinleme: Olayların değişik yönlerini değerlendirme.

İlköğretim Türkçe Dersi ( 6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı'nda yöntem ve teknikler başlığı altında yedi dinleme türüne yer verilmiştir. Bu dinleme türleri ve bu türleri kullanarak ulaşılmak istenen amaçlar programda şu şekilde açıklanmıştır:

**Katılımlı Dinleme:** Dinleme sürecinde zihinde oluşan soruların konuşmacıya iletilerek dinlenenlerin daha iyi kavranmasıdır. Dinlenenlerin ve soruların konuşmacıya yansıtılarak karşısındakine dinlediğini hissettirme, konuşmacının rahatlamasını ve iletişimin amacına ulaşmasını da sağlar.

**Katılımsız Dinleme:** Dinleme sürecinde öğrencilerin dinledikleri üzerinde düşüncelerini sağlayarak zihinsel faaliyetlerini etkin kılmak amaçlanmaktadır.

**Not Alarak Dinleme:** Amaç dinlenenlerin daha kolay anlaşılmasını ve hatırlanmasını sağlamaktır.

**Kendini Konuşanın Yerine Koyarak Dinleme (Empati Kurma):** Bu türün amacı dinleyicinin kendisini konuşmacının yerine koyarak onun neler hissettiğini, sözlerinin hangi deneyimleri yansıttığını, kendini ve dünyayı nasıl algıladığını anlamaktır.

Yaratıcı Dinleme: Amaç öğrencilerin dinlediklerini yorumlaması ve bunlardan yeni fikirler üretmesidir.

Seçici Dinleme: Dinlenenlerin içinden ilgi ve ihtiyaca yönelik olanların seçilerek dinlenmesini amaçlayan bir türdür.

Eleştirel Dinleme: Bu türün amacı öğrencilere dinledikleri hakkında soru sorma alışkanlığı kazandırarak konu hakkında düşüncelerini; konuyu olumlu ve olumsuz yanlarıyla, tarafsız bir bakış açısıyla değerlendirmelerini sağlayarak kendi doğrularını buldurmaktır (MEB, 2006: 62-63).

İlköğretim Türkçe Dersi (1-5. Sınıflar) Öğretim Programı'nda dinleme türlerine dinleme kazanımlarının yer aldığı bölümün "Tür, Yöntem ve Tekniklere Uygun Dinleme" başlığı altında değinilmiştir. Buna göre programda (2009) metni takip ederek dinleme, katılımlı dinleme, seçici dinleme, not alarak dinleme, sorgulayarak dinleme, bilgi edinmek için dinleme ve eğlenmek için dinleme türleri öne çıkmıştır.

Dinleme türleriyle ilgili yapılan sınıflandırmalarda eleştirel dinlemenin önemli bir yerinin olduğunu söylemek mümkündür. Ungan'ın (2007) "Bloom bilişsel alanı bilgi, kavrama, uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme olarak beşe ayırır. Bu basamakların en üst seviyesi değerlendirmedir. Eleştirel dinleme bir nevi değerlendirme basamağını oluşturmaktadır. Yani dinlediklerinin doğruluğunu kontrol etme çabasıdır." şeklindeki yorumu niçin hemen her çalışmada eleştirel dinlemeye özel bir önem verildiğinin gerekçesi sayılabilir. Aytaş (1999), bu tür dinlemenin insana söylenenlerle, kendi dünyasındaki gerçeklerin karşılaştırılması ve bunları değişik açılardan yorumlayıp değerlendirme fırsatı verdiğini, eleştirel dinleme becerisine ulaşmak için ise, bireyin alt yapısının çok sağlam olması gerektiğini vurgular.

Eleştirel dinleme, eleştirel düşünmenin temeli olduğu için oldukça önemlidir. Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı'nın (2006) genel amaçlarından;

"- Öğrencilerin anlama, sıralama, ilişki kurma, sınıflama, sorgulama, eleştirme, tahmin etme, analiz, sentez yapma, yorumlama ve değerlendirme becerilerini geliştirmeleri,

-Yapıcı, yaratıcı, akılcı, eleştirel ve doğru düşünme yollarını öğrenmeleri, bunları bir alışkanlık hâline getirmeleri,

- Bilgiye ulaşmada kitle iletişim araçlarından yararlanmaları, bu araçlardan gelen mesajlara karşı eleştirel bakış açısı kazanmaları ve seçici olmaları amaçlanmaktadır." ifadelerinde de görüldüğü üzere Türkçe Dersi Öğretim Programları'ndaki (MEB, 2006; MEB, 2009) temel becerilerden eleştirel düşünme becerisini geliştirmek için Türkçe derslerinde eleştirel bakış açısına sahip bireyler yetiştirmek önem kazanmaktadır. Bu da temel becerilerin kazandırılmasında temel dil becerilerinden olabildiğince istifade etmeyi gerektirir. Yalçın'a (2002) göre eleştirel dinleme, çağımızın bilimlerinden biri kabul edilen eleştirel düşünmenin en önemli unsurlarından biridir. Aydın Yılmaz'a (2007) göre de eleştirel düşünme, dinlemenin bir parçasıdır. Çocuklar dinledikçe iyi ile kötü arasındaki farkları görecekle kendi yargılarını ortaya koyacaklardır. Bunun için ana dili derslerinde eleştirel dinleme becerisini geliştirmeye dönük metinlere ve çalışmalara yer verilmesi uygundur.

## 1.2. Eleştirel Dinleme

Dinleme türleriyle ilgili yapılan sınıflandırmaların hemen hemen hepsinde yer verilen ve bazen sorgulayıcı veya eleştirici dinleme şeklinde nitelendirilen eleştirel dinlemenin ne olduğu sorusuna verilen cevaplardan bazıları şunlardır:

Eleştirel dinleme, dinlediğini sebep-sonuç ilişkisi kurarak doğruluk, eksiklik vb. bakımından değerlendirmektir (Aktaş ve Gündüz, 2004).

Eleştirel dinleme, dinlediğimiz şeyin doğru olup olmadığını belirlemektir (Yalçın, 2002).

Sorgulayıcı dinleme bir konuşmada ifade edilen görüşlerin nedenleri ile öne sürülen gerekçelerin tutarlı olma durumunu sorgulayarak dinlemedir (Güneş, 2013).

Eleştirel dinleme, sadece anlamak için değil, puan vermek, değerlendirmek veya yargılamak için dinlemektir. Hatalı veya mantıksız tartışmaları tespit etmek, ifade edilen sözlerin altında yatan anlamları ortaya çıkarmak için yapılan dinlemelerdir (Doğan, 2013).

Eleştirel dinleme, dinlediklerimizin doğru ve mantığa uygun olup olmadıklarını belirlemektir (Özbay, 2005).

Eleştirici dinleme, dinlediğini doğru-yanlış, eksik-tam olarak değerlendirmek için dinlemedir (Göğüş, 1978).

Bir dinleme etkinliğinde eleştirel dinleme türünü kullanacak olan dinleyicinin, “eleştirel dinleyici” olması beklenir. Eleştirel dinleyici olmak ise kişiye birtakım sorumluluklar yükler. Bu sorumlulardan biri dinleyenin konuşmacıya olan yaklaşım tarzıdır.

Eleştirel dinlemede konuşmacı, amacı ve davranışları yönünden değerlendirilir. Eleştirel dinleyen, konuşmacının düşünce zincirini izler, görüşlerini olgularla destekleyip desteklemediğine dikkat eder, görüşlerine katılmasa da konuşmacıyı saygıyla dinler (Şahinel, 2012).

Dinleyici, konuşmacının hem davranışlarına dikkat etmeli hem de söylediklerini anlamaya çalışmalıdır. Konuşma sırasında anlatılanların doğruluğuna, verilen bilgilerin birbirleriyle çelişip çelişmediğine, konuşmacının sunuş şekline ve dinleyiciye yaklaşımına, konuşmayı etkili hâle getirmek için neler yaptığına dikkat etmek eleştirel dinlemenin esasıdır (Beyreli, Çetindağ ve Celepoğlu, 2006). Dinleme kavramının işitsel olduğu kadar görsel algılamayı da kapsadığını söyleyen Taşer (2015), konuşmacının dediklerini dinlerken aynı zamanda konuşmasına katkıda bulunan görsel davranışların da dikkatle izlenip gözlenmesi gerektiğini belirtir.

Dinlerken konuşmacının hitabet tarzına dikkat etmek, konuşmayı başarı yahut başarısız kılan hususları anlamaya çalışmak, konuşmayı cazip hâle getirmedeki yöntemlerini, tavır ve davranışlarını, vücut ve yüz hareketlerini incelemek de bir tür eleştirel dinlemedir (Aktaş ve Gündüz, 2004).

Buna göre eleştirel dinleyicilerin karşlarındaki konuşmacının yaptığı sunumun yalnızca içeriğine değil, konuşma esnasında kullandığı yöntemlere, dinleyici ile olan diyaloguna da dikkat etmeleri gerekir. Bu da eleştirel dinleyiciler tarafından takip edildiğini bilen konuşmacının sunumuna çok iyi hazırlanmasını gerekli kılar ki bu durum başarılı bir sunumun önemli noktalarındandır.

Eleştirel dinlemede önemli olan noktalardan bir diğeri de dinleyicinin olaylara ve konuşulanlara tarafsız bakabilmesidir. Yani burada körü körüne bir eleştiriden söz edilmemektedir. Bu noktada eleştirel dinleme yapacak kişinin bütün ön yargılarından arınması gerektiği ifade edilebilir. Güneş’in (2007a) belirttiği gibi sorgulayarak dinleyen kişi konuşmacının görüşünü paylaşmasa da olaylara tarafsız bakabilmelidir. Kantemir’e (1972) göre de eleştirici dinleyici konuşan kişinin düşüncelerini veya sunulan programın bildirisini (mesajını) objektif bir tarzda değerlendirmeye çalışır. Eleştirici olmayan bir dinleyici ise çok kez, söylenenlerin tümünü mutlak doğru veya gerçek olarak kabul eder ya da hiçbirini benimsememe gibi bir eğilim gösterir.

Söylenenlerin anlam ve içeriğini tümüyle anlayana kadar değerlendirme yapmamak, söylenenleri yüzeysel olarak dinlememek, beklentiler, inançlar doğrultusunda yorumlarda bulunmamak ve anlatılanların sadece bir noktası üzerinde odaklaşmaktan kaçınmak yargısız ve eleştirel dinlemeyi etkili hâle getirecektir (Cihangir, 2004). Eleştirel dinlemenin tarafsız olabilmesinde dinlenenlerin iyice anlaşılmadan değerlendirme basamağına geçilmemesinin rolü büyüktür. Calp’e (2007) göre iyi bir dinleyici dinlediklerini ilk önce anlamaya sonra

değerlendirmeye çalışır. Kendi kendisine şöyle sorular sorar: Konuşmacının olguları/ görüşleri doğru ve tam mıdır? Yargıları / düşünceleri kuvvetli midir? Onun düşünceleri delillere dayalı mıdır ve deliller yeterli midir? Sunduğu olgular ulaştığı sonucu desteklemekte midir? Sunduğu ayrıntılar genelleştirmelerini desteklemekte midir? Ungan'a (2007) göre olayları objektif bir tarzda algılayabilecek donanıma sahip, belirli bir alt yapıya ulaşmış birey konuşmacının kusurlarını ve yanlışlarını daha rahat görebilir.

Ünalın (2006), konuşmacının edindiği bilgilerin kendi sosyal, kültürel ve ekonomik gerçeklerinden kaynaklanacağını, bu sebeple konuşmacı ile dinleyicinin bilgilerinin birbirinden farklı olabileceğini vurgular. Bu durumda eleştirel dinleyiciden dinleyeceği kişinin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatı hakkında ön bilgiye sahibi olması beklenebilir. Bu nedenle eleştirel dinleme yapacak bireyin, dinleme etkinliği öncesinde hem konuşmacı hem de konuşma içeriği hakkında iyi bir araştırma yapması gerekir. Ungan'ın (2009) da belirttiği gibi eleştirel dinleme yapabilmek için birçok alanda bilgi sahibi olmak, karşı tarafı yargılamak delilleri iyi belirlemek; konuşmacının amacını, bilgi birikimini, çözüm önerilerini, ön yargılı olup olmadığını iyi tespit etmek gerekmektedir.

Eleştirel dinlemede dinleyicinin dikkat etmesi gereken hususlardan biri de dinleme hızıdır. Dinleme esnasında hızlı davranmak dinleyen açısından birçok avantajı beraberinde getirir. Konuşmanın önemli noktalarını yakalamak, belirli yerleri not alırken aynı zamanda konudan kopmamak, konuşmanın giriş-gelişme-sonuç bölümleri arasındaki geçişleri ve bağlantıları ayarlayabilmek dinleme esnasında hızlı olmaya bağlıdır.

Eleştirel dinlemede dinleyici çok hızlı olmalıdır. Dinlenenlerin çözümlemesini yapmalı, bilgileriyle karşılaştırmalı, örtüşen-örtüşmeyen tarafları ayrıştırmalıdır. Böylece dinleyici, dinlediklerini kendi kendine kontrol etmiş olur. Bu kontrolden sonra konuşucunun anlattıklarını yorumlamalı ve kontrol etmelidir. Bunun için 5N 1K tekniğiyle sorulara cevap aramalıdır. Daha sonra konuşmacının anlattıklarının hızlı analizi yapılarak sunduğu bilginin kendi kişisel yorumu mu olduğu, gözlemlerine mi dayandığı veya belirli bir kaynaktan mı alındığının ortaya konulması gerekmektedir. Çünkü her üç durumda da konuşmacının sunduğu bilgilerin inanılabilirlik payı farklı farklıdır. Eleştirel dinlemenin hızlı yapılabilmesi de çok önemlidir. Çünkü dinleyici, dinlediklerine göre hızlı karar vermek durumunda olabilir. Çoğunlukla böyle durumlarda verilen kararların önemli bir bağlayıcılık özelliği de olabilir (Arı, 2013; Yalçın, 2002).

Konuşma esnasında sunulan bilginin konuşmacının kişisel duygu ve düşüncelerini mi yansıttığı, yoksa bilimsel verilere ve gözlemlere mi dayandığı dinleyici tarafından hızlı bir şekilde analiz edilmesinin yanında dinleyicinin soru sorma becerisine de sahip olması beklenir. Bunun için öğrencilerin konuya yönelik olarak aşağıdaki soruları sorma becerisini kazanmış olmaları gerekmektedir:

1. Konuşmacının amacı nedir?
2. Konuşmacı konuyla ilgili yeterli bilgi ve birikime sahip mi?
3. Verilen bilgiler güncel ve geçerli midir?
4. Konu tarafsız bir bakış açısıyla mı ele alınıyor? Eleştiriler doğru mu?
5. Alternatif çözüm önerileri sunuluyor mu?
6. Çözüm önerileri bilimsel mi? (MEB, 2006).

Yalçın (2002), dinleme esnasında dinleyicinin konuşmacıya ve konuşmanın içeriğine yönelik sorabileceği sorulara şu örnekleri vermiştir:

1. Konuşmacının sözleri kendi uzmanlık alanına mı dayanıyor?
2. Verdiği bilgi hangi tarihte ortaya konulmuştur?
3. Konuşmacının öne sürdüğü düşüncelerle vardığı sonuç birbiriyle bağlantılı mı?
4. Konuşmacının ortaya koyduğu düşüncelerle benim birikimim arasında ne gibi benzerlikler bulunmaktadır? Benden farklı ve yeni hangi düşünceleri öne sürmektedir?



##### 5. Konuşma niçin, hangi ortamda ve neden yapılmaktadır?

Eleştirel dinleme sırasında dinleyicinin sahip olması gereken bir diğer özellik ise “dikkat”tir. Dinleme aslında tamamen bir odaklanma işidir ve dinlemedeki başarı, dinleyicinin ne kadar dikkat ettiğine ve işittiği sesler içinden işine yarayacak olanları seçebilme yeteneğine bağlıdır. Bu açıdan bakıldığında öğrencilerin dikkat becerilerini geliştirmeye yönelik çalışmalar da dinleme eğitiminin bir parçası olarak düşünülmelidir (Doğan, 2013). Dinleyiciden eleştirel dinleme esnasında hızlı olmasının beklenmesi onun dikkati göz ardı edeceği anlamına gelmez. Bu durumda eleştirel dinleyici aynı zamanda dikkatli bir dinleyici olmak zorundadır. Dikkat ise dinlemeye psikolojik olarak hazır olmayı ve zihnin açık olmasını gerektirir. Güneş (2007b), dinleme sürecinin işitme, dikkat yoğunlaştırma ve anlamlandırma olmak üzere üç aşamadan oluştuğunu ifade eder. Bundan dolayı söylenenlerin zihinde anlamlandırılabilmesi için öncelikle konuşulanların çok dikkatli dinlenmesi gerekir. Dikkat sürecinin ihmal edilmesi anlamın yapılandırılması sürecini de olumsuz etkileyecektir.

Dinleme sürecinde dikkati yoğunlaştırma önemli bir beceri olmakta ve bütün süreci etkilemektedir. Özellikle işitilenlerin seçilmesi, işlenmesi ve anlamlandırılmasında belirleyici olmaktadır. Dikkati yoğunlaştırma öğrencinin dinleme amacıyla da doğrudan bağlantılıdır. Öğrencinin dinleme amacını, yöntemini belirlemesi, dinleme sürecini denetim altına almasını ve dikkatini yoğunlaştırmasını sağlamaktadır (MEB, 2009).

Konuşan kişiye cevap vermek için konuşmanın dikkatle dinlenmesi, hiçbir sözcüğün kaçırılmaması gerekir. Bu hususta zihnin berrak ve önyargılardan uzak olması; verilen cevabın konuşanın sözleriyle çelişip çelişmediği yahut konudan uzaklaşıp uzaklaşmadığı hususunda uyanık olunmalıdır. Konuşmada verilen bilgilerin doğruluğuna, gerçeğe uygunluğuna ve birbirleriyle çelişip çelişmediğine dikkat edilmelidir. Dinlemede konuşmacının tavrına, bilgiyi sunuş şekline, kendini savunmak için suçlayıcı bir tavırla kesin yargı ve hüküm kalıplarına sığınıp sığınmadığına dikkat edilir. Böylece konuşmacıya sorulacak sorular tespit edilir. Dinleme sırasında neden, nasıl, niçin, nerede, ne oldu, ne yaptı vb. sorularını sormak hem dinleyeni uyanık tutar hem de konuşmayı daha iyi anlamayı sağlar (Aktaş ve Gündüz, 2004).

Açık bir zihinle dinlemenin eleştirel dinlemeyle tamamlanması önem kazanmaktadır. Açık bir zihinle dinlemek; söylenenleri daha iyi anlamayı, eleştirel bir şekilde dinlemek de söylenenleri daha iyi analiz edip değerlendirmeyi sağlar (Devito, 1995; akt. Cihangir, 2004).

Dikkat ve hızın başarılı bir şekilde uygulandığı eleştirel dinleme etkinlikleri kişiye birçok açıdan olumlu katkı sağlar. Yalçın’a (2002) göre eleştirel dinlemede dinleyici, dinlediği her şey için bazı sorular sorma alışkanlığı kazanmalıdır. Ancak bu soruların katılımlı dinlemede olduğu gibi konuşucuyu köşeye sıkıştırmamak için sorulması (Arı, 2013) ve konuşmacının ifade etmek istediği duygu ve düşünceleri dile getirmesini teşvik edecek şekilde olması gerekir (Cihangir-Çankaya, 2014).

Güneş’e (2007a) göre sorgulayıcı dinleme, ölçmek, değerlendirmek, karşılaştırmak, çıkarım yapmak, yorumlamak ve tahmin etmek gibi becerileri geliştirir. Bu dinleme hayali ve gerçek olanları, düşünceleri, doğru ve yanlışları, olayları ve düşünceleri ayırt etmeye yarar. Eleştirel dinleme aynı zamanda kişiyi seçici dinlemeye iter. Konuşmacının söylediklerine eleştirel gözle bakan birey, söylenenleri olduğu gibi kabullenmek yerine eleştiri süzgecinden geçirir, alması gerektiği kadarını alır. Güneş (2007a), bu durumu şu şekilde ifade eder:

Dinleyici dinleme sürecinde ön bilgileri ve deneyimleri ışığında konuşmacının aktardıklarını inceler, bazılarını alır. Kendi için yararlı gördüğü bilgileri, düşünceleri uygulamak veya değerlendirmek amacıyla seçer. Seçtiği bilgilerle ön bilgilerini birleştirir, zihninde yapılandırır.

Dinleme etkinliği içerisinde bulunulurken, konuşmacının ne demek istediği üzerinde düşünülmelidir. Daha önce, dinlenen konuyla ilgili neler bilinip bilinmediğinin sorgulaması yapılmalıdır. O anda dinlenenle, daha önceden edinilmiş olan bilgi arasındaki benzer ve farklı noktaların tespiti yapılarak hangisinin akla ve gerçeğe uygun olduğu düşünülmelidir. Bu süreç eleştirel dinleme boyunca uygulanarak, doğruyu bulma gayreti içinde olunmalıdır. Eleştirel dinlemenin amacı, doğruya ulaşmak olmalıdır (Kaplan, 2004).

Özby'a göre (2012) eleştirel dinlemede dinleyenler mesaj hakkında değerlendirmeler yaparlar. Dinleme sürecinde verilen mesajı anlamak için çaba harcarken aynı zamanda mesajın içinde olabilecek propaganda unsurlarını, ikna çabalarını, duygusal ve öznel değerlendirmeleri ayırırlar.

Eleştirel dinlemede dikkatli olmak yalnızca dinleyene değil konuşana da katkılar sağlar. Dikkatli bir dinleyici kitleyle muhatap olduğunun farkına varan konuşmacı da konuşurken dikkatli ve uyanık olmak zorundadır. Dikkatli dinleyicinin aynı zamanda ilgili dinleyici olacağının bilincinde olan konuşmacı konuşmalarına bu doğrultuda yön verecektir. Konuyla ilgili olarak Özby'nin (2005) açıklaması şu şekildedir:

Toplumunu ilgilendiren önemli bir konuda konuşan kişinin sözleri ilgiyle dinlenir. Bu ilgi de dinleyicinin işbirliğini sağlayacağından konuşmacının görevi kolaylaşır. Uyanık, dikkatli, eleştirel ölçütlere sahip bir dinleyici, dinledikleri karşısında doyumsuzluğa uğradığı takdirde, açıklamalarını daha sağlıklı hale getirmesi, kanıtlarını daha sağlam, daha inanılır kılması yönünde konuşmacıyı uyarır. Eleştirici bir dinleyici daima dikkatlidir. Konuşan kişinin düşüncelerini veya sunulan programın mesajını objektif bir tarzda değerlendirmeye gayret eder. Böylece, canlı ve anlayışlı konuşmacı da kusurlarını, yanlışlarını düzeltme çabası içine girer.

Buna göre hem dinleyiciye hem de konuşmacıya önemli katkılar sağlayan eleştirel dinleme becerisinin öğretimine gerekli önem verilmeli, bu konuda hem Türkçe hem de diğer derslerde gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

### 1.3. Eleştirel Dinleme Becerisinin Öğretimi

Diğer temel dil becerilerinin öğretiminde olduğu gibi dinleme becerisinin öğretiminde de hem ailelere hem de öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Bir becerinin gelişmesi belirli bir sürece ihtiyaç duyduğundan bu zaman diliminde öğrencilere sabırla yaklaşmak ve başarı gösterdikleri durumlarda onları motive edip ödüllendirmek önem kazanmaktadır. Eleştirel dinleme becerisinin öğretiminde farklı etkinliklerin farklı yöntem ve teknikler kullanılarak sınıf ortamına getirilmesine özen gösterilmeli, yapılacak çalışmaların monoton olmamasına, öğrencinin ilgi ve ihtiyaçlarına uygun olmasına dikkat edilmelidir.

Öğrencilerin dinlediğini anlama becerilerinin geliştirilmesi için değişik etkinlikler yapılabilmektedir. Bu becerinin geliştirilebilmesi için yapılacak olan etkinliklerde görsel ve işitsel eğitim-öğretim araç ve gereçlerinden faydalanılmakla birlikte, sınıf ortamında hikâye, masal kitaplarının okunması gibi etkinliklerden de faydalanılabilir. Burada önemli olan, öğretmenlerin bu yolları bilmeleri ve bilinçli bir şekilde uygulamalarıdır (Özby, 2005).

İlköğretim Türkçe Dersi ( 6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı'nda Dinleme/İzleme öğrenme alanı için beş amaç altında (Dinleme/izleme kurallarını uygulama, dinlenen/izlenen anlamaya ve çözümleme, dinlediklerini/izlediklerini değerlendirme, söz varlığını zenginleştirme, etkili dinleme/izleme alışkanlığı kazanma) toplam 42 kazanıma yer verilmiştir. "*Dinleme/izleme yöntem ve tekniklerini kullanır.*" kazanımı programda "*Dinleme/izleme kurallarını uygulama*" başlığı altında yer almaktadır. Bu kazanım maddesinin açıklama kısmında ise "Her dinleme/izleme etkinliği belirli bir yöntem ve tekniğe göre yapılmalı, her etkinliğin farklı bir yöntemle yapılmasına özen gösterilmelidir." şeklindeki ifadeyle dinleme etkinliklerinde farklı yöntem ve tekniklerin kullanılmasının önemine dikkat çekilmiştir.

Özby (2012), eleştirel dinleme becerisinin geliştirilmesinde öğretmenlerin takip etmesi gereken yolu ve yapılacak etkinlikleri şu şekilde açıklar:

Eleştirel dinleme becerilerinin eğitimi de başlangıçta adım adım uygulamalı olarak yapılmalıdır. Bu amaçla öğretmen ilk önce gazeteden kestiği bir haberi ya da bu amaçla kullanabileceğini düşündüğü bir metni sınıfta okumalı ve metinde geçen taraflı ifadeler ile ikna ve propaganda araçları (metinde geçen kelime, cümle ve ifadeler) üzerinde durmalıdır. Daha sonra bu araçları tespit etmelerini sağlayacak soruları tahtaya yazmalı, bu soruların hangi amaçlarla ve nasıl kullanılacağını açıklamalıdır. Eğitimin bundan sonraki safhasında öğrencileri olumsuz yönde etkilemeyecek nitelikte ve seviyelerine uygun olmasına dikkat ederek televizyonda yayınlanmış haber, tartışma, sohbet programları ve reklamlardan derlediği kısa filmleri kullanmalıdır. Öğretmen farklı içerikleri olan filmleri öğrencilere izletirken uygun yerlerde durdurmalı ve tahtada yazılı olan soruları kendisi cevaplamalıdır. Bu şekilde öğrencilere soruları nasıl kullanacaklarını uygulamalı olarak öğretmelidir. Bir başka derste yine soruları tahtaya yazmalı ve bu defa soruların cevapları film izlenirken sınıfla birlikte aranmalıdır. Öğrencilerin gözünden kaçan noktalar öğretmen tarafından açıklanmalıdır.

Öğretmenler eleştirel dinleme becerisini geliştirmek için sesli okuma etkinliklerini de kullanmalıdır. İlerleyen zamanlarda öğrenciler dinledikleri herhangi bir öyküleyici metindeki kişilerin karakterlerini analiz ederken, metindeki iddiaları ya da bilgilendirici metinlerdeki düşünceleri değerlendirirken eleştirel dinleme becerilerini daha da geliştirebilirler.

Gazete haberleri gibi basılı materyallerle başlayan eleştirel dinleme becerisini geliştirme çalışmaları daha sonra kısa filmlerle devam etmeli ve sesli okuma çalışmalarıyla bir üst basamağa taşınmalıdır. Bütün bu etkinliklerde soru-cevap tekniğinin kullanılması ise asla ihmal edilmemelidir. Eleştirel dinleme etkinliklerinin başlangıcında uygulamayı yapan konumundaki öğretmen, ileri safhalarda uygulamaları yönlendiren, öğrencilere rehberlik yapan bir pozisyona geçmektedir.

Tüzel (2014) de medyada yer alan haberlerin, reklamların, siyasî konuşmaların ve tartışmaların eleştirel dinleme becerisinin kazandırılması için kullanılacak dinleme metinlerine örnek oluşturabileceğini belirtmiştir. Bu tür metinler öğretmenler tarafından sınıf ortamında okunabileceği gibi okulların teknik donanımına bağlı olarak televizyon, bilgisayar, tablet, cep telefonu vb. teknolojik araçlar vasıtasıyla da öğrencilere sunulabilir. Bu tür metinlerin seçiminde ise ders kitaplarına alınacak metinlerin taşınması gereken özelliklerden hareket edilmesi ve metinlerin eleştirel dinleme becerisini geliştirmede birer araç olduğu gerçeğinin unutulmaması uygun olacaktır. Akyol (2006) da sınıf ortamında, videoya kaydedilmiş bir reklam üzerinde eleştirel dinleme çalışmalarının rahat bir şekilde yapılabileceğini belirtmiş, çalışmasında bu uygulamanın aşamalarına da yer vermiştir.

Öğrencilerin eleştirel dinleme becerilerinin gelişmesinde sınıf öğretmenlerine ve Türkçe öğretmenlerine büyük görevler düşmektedir. Bu noktada öğretmenlerden öğrencilere eleştirel dinlemeyi “anlatmaları” değil, eleştirel dinlemeyi “öğretmeleri”, bunun yanında kendilerinin de iyi birer dinleyici olmaları beklenir. Bilişim teknolojilerinin gelişmesine bağlı olarak bilgi kirliliğinin de arttığı günümüz dünyasında, duyulan her şeyin bir kritiğinin yapılması, doğruluk ve güvenilirlik payının araştırılması ve böylece sağlıklı sonuçlara ulaşılması hiç şüphesiz önem taşımaktadır. Akyol (2013), eleştirel dinlemenin günümüzde niçin önemli olduğu sorusuna şu cevabı verir:

Okumanın az olduğu, medyanın insanları çok yönlü etkilemeye çalıştığı bir çağda yaşıyoruz. Her gün yüzlerce propaganda veya ikna edici konuşma ve görsel sunuyla karşı karşıya kalıyoruz. Filmlerin yorumlanması, bilgi verici metinlerin yargılanması, siyasal söylemlerin değerlendirilmesi gibi pek çok husus eleştirel dinleme becerilerini gerektiriyor. Televizyon reklamları hem ikna etmek hem de propaganda yapmak amacıyla her gün değişik

formatlarla milyonlara hitap etmektedir. Bu reklamların önemli bir kısmı doğrudan çocukları hedef almaktadır. Hedef kitle ne kadar bilinçli olursa sömürülme ve kaynak israfı da o kadar az olur.

Yukarıda bahsedilen ikna ve propaganda çalışmalarından çocuklarımızın olumsuz etkilenmelerini önlemenin en etkili yolu onları iyi birer “eleştirel dinleyici” yapmaktan geçmektedir. Bundan dolayı öğrencilerin eleştirel dinleme yöntem, teknik, stratejilerini bilmeleri ve uygulamaları yararlı olacaktır.

Brent ve Anderson (1993) dinleme stratejilerini öğretmenin önemi üzerinde durmaktadırlar. Çocuklara dinledikleri hakkında; tahminde bulunma, yönergeleri izleme, dile değer verme, ana ve yardımcı fikirleri belirleme, çıkarım yapma, gerçeği kurgudan ayırt etme ve eleştirel olarak analiz etmeyle ilgili stratejiler kazandırılabilir. Örneğin konuşmacıyı izleme, görselleştirme, özetleme, dinlerken tahminde bulunma, not alma, sorular oluşturma ve zihinsel ilişkiler kurma bu stratejilerden bazılarıdır (Akyol, 2006).

Özbay’a (2012) göre eleştirel dinleme için öğrencilerin kullanabilecekleri en iyi strateji değerlendirmedir. Bu stratejide öğrenci, bilgi edinmek için kullandığı stratejilere ek olarak insanların duygu/düşüncelerini etkilemeyi ve yönlendirmeyi hedefleyen unsurları tespit edip bunların değerlendirilmesini sağlayacak sorular kullanır.

Sınıfta kullanılacak dinleme stratejilerini Swain, Friehe ve Harrington (2004; akt. Ungan, 2007) “Teaching Listening Strategies in The İncusive Classroom” isimli çalışmalarında şu şekilde açıklamışlardır:

1. Düşün (think)
2. Nedenini sor (ask why)
3. Niçin dinliyorsun? (listen for what)
4. Kendine anlat (say to self)

Öğrenci bu stratejileri kullanarak etkili dinleme becerisi kazanmış olacak ve dinleme sürecinde aktif bir rol alacaktır. Ayrıca öğrenci sürekli olarak dinlediklerini zihninde yapılandırdığı için eleştirel dinleme özelliği de kazanacaktır.

Yalçın (2002) eleştirel dinleme etkinlikleri esnasında eleştirel düşünmeyi geliştirmede eleştirel düşünme tablolarının kullanılmasının yararlı olacağını ifade eder ve bu tabloların özellikle tartışma, panel ve açık oturumlarda etkili dinleme kartları olarak kabul edildiğini belirtir. Bu tabloda, konuşmacının öne sürdüğü düşünceler tek tek belirlendikten sonra bu düşüncelerin tam karşısı düşünceler hemen yazılacak, kendi görüşlerimizle bu görüşlerin uyuşup uyuşmadığına bakılacak ve nedenleri araştırılacaktır.

**Tablo 1: Eleştirel Dinleme Tablosu**

Konuşmacılar	Tez	Karşı Tez	Katılıyorum Çünkü	Katılmıyorum Çünkü	Konuşmacının Belgeleri
1. Konuşmacı	.....	.....	.....	.....	1. Gözlemler
2. Konuşmacı	.....	.....	.....	.....	2. Kitaplar
3. Konuşmacı	.....	.....	.....	.....	3. Makaleler
.....	.....	.....	.....	.....	4. Duyumlar
.....	.....	.....	.....	.....	5. Diğer belgeler

Tablo 1’e göre (Ünalın, 2006) eleştirel dinlemede dinleyenin görevi yalnızca konuşulanları takip etmek değil, aynı zamanda konuşmacının fikirleri karşısında kendi düşüncelerini de belirtmesidir. Bu durumda dinleyici öncelikle konuşmacının fikirlerini eleştirel bir değerlendirmeden geçirmeli, sonrasında kendi yargılarını ortaya koymalıdır.

Akyol (2006) eleştirel dinlemenin herhangi bir olay veya durumun iyiliği, doğruluğu, sunulmuş şekli gibi hususlarda yargıya varmayı gerektirdiğini söyleyerek bu tür dinlemenin şu şekillerde ele alınabileceğini belirtmiştir:

**Fikirleri tanıma:** Dinleyici gerçek veya yargıya dayalı ifadeleri birbirinden ayırt etmek zorundadır. Bu kolay bir iş değildir. Hatta bu işi yapabilmek için öğretim gereklidir. Örneğin Akdeniz bölgesinde portakal yetişir (gerçek). Portakal suyu erik suyundan daha iyidir ( fikir belirtme). Bugün hava sıcaklığı 25 derece ( gerçek). Dışarıda gezmek için hava çok soğuk ( fikir belirtme) gibi ifadeler üzerinde çalışarak öğretim yapılabilir.

**Fikirleri, yargıları ve tercihleri organize etme:** Öğrenciler fikirleri, yargıları ve tercihleri belirledikten sonra mutlaka kendi fikirlerini ortaya koymalıdır. Bu süreç dinleyici tarafından konuşmacının fikirlerinin belirlenmesi, gösterdiği delillerin, desteklerin dinleyici tarafından belirlenmesi ve dinleyicinin kendi yargısını, fikirlerini ortaya koymasıyla gerçekleşir.

**Hikâye karakterlerini ve olayları yargılama:** Eleştirel düşünce, hikâye dinlemenin bir parçasıdır. Çocuklar hikâyeleri dinledikçe iyi ve kötü arasındaki farkları görecekle ve kendi yargılarını ortaya koyacaklardır.

**Performansı yargılama:** Öğrenciler işittiklerini ve gördüklerini yargılamalıdır. Eğer tiyatroya gitmişlerse gördüklerini içerik ve sunulmuş açılarından değerlendirmelidirler.

**Propagandayı belirleme:** Reklamlar ve ticari etkinlikler, televizyon vb. pek çok zaman alan yayındır. Bundan dolayı reklamlar, öğrenciler tarafından geçerliliği ve güvenilirliği açısından yargılanmalıdır.

Günümüzde televizyon ekranlarında çeşitli ürünlerin satışını amaçlayan pek çok reklam, tanıtım filmi gösterime girmiştir. Bu reklamları eleştirel bir analize tabi tutmayan birçok seyircinin çeşitli dönemlerde farklı mağduriyetler yaşadığı hepimizin malumudur. Bu tür mağduriyetleri en aza indirmek bu tür kampanya tanıtımlarını eleştirel şekilde dinlemekle mümkün olacaktır. Aynı şekilde son yıllarda oldukça artan telefon dolandırıcılıklarında karşı tarafı sakın bir şekilde, telaşa kapılmadan ve öne sürülen tezleri eleştirerek dinlemenin bu tür olaylardaki maddi kayıpları asgari düzeye indireceği düşünülebilir. Yine televizyon ekranlarında karşımıza çıkan tartışma programlarındaki görüşleri, fikirleri hiçbir eleştiriye tabi tutmadan olduğu gibi doğru veya yanlış kabul etmek de bilgi kirliliğinin üst düzeye çıktığı son dönemde olaylar/durumlar hakkında objektif bir değerlendirme yapma fırsatı vermeyecektir.

#### 1.4. Türkçe Derslerindeki Dinleme Metinlerinde “Eleştirel Dinleme”

Dinleme becerisinin yapılandırmacı yaklaşım esas alınarak hazırlanan Türkçe dersi öğretim programlarında ayrı bir öğrenme alanı olarak ilk defa ayrıntılı şekilde yer almasının ardından bu becerinin ana dili derslerindeki önemi daha da artmıştır. Bunun sonucunda tematik yaklaşımla hazırlanan Türkçe ders kitaplarında her temada bir dinleme metnine yer verilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Genellikle temaların son metni olarak ele alınan dinleme metinleri öğrenci ders kitaplarında bulunmayıp yalnızca öğretmen kılavuz kitaplarda yer alan metinlerdir. Bu metinler öğretmen tarafından öğrencilere okunabileceği gibi öğretmen kılavuz kitaplardaki yönergelerle göre metinlerin ses kaydına <http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/sescd.html> sitesinden de ulaşılabilmektedir. Bu durumda dinleme metinlerinin işleniş yöntemi öğretmenlerin tercihine bırakılmış olmaktadır. Ancak dinleme metinlerinde öğrencilerin ilgilerinin ve dikkatlerinin canlı tutulmasını sağlamak amacıyla burada bahsedilen uygulama şekillerinin dönüşümlü kullanılmasının hatta farklı metin işleme tekniklerine de yer verilmesinin yararlı olacağını söyleyebiliriz.

Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı'nda temel dil becerilerine yönelik yöntem ve teknikler bölümü yer almaktadır. Bu bölümlerde dil becerilerine dönük yöntem ve tekniklere, bu yöntem ve tekniklerin kullanımıyla nelerin amaçlandığına ve yöntem/tekniklerin

uygulama esaslarına değinilmiştir. Yukarıda da değinildiği gibi programda dinleme becerisiyle ilgili yedi yöntem/teknikten bahsedilmektedir. Buna göre 6, 7, 8. Sınıf Türkçe dersleri bir eğitim-öğretim yılında altı temaya ayrılarak işlendiğine göre bu temalardaki dinleme metinlerinde mümkün olduğunca farklı dinleme türlerine yer verilmesi öğrencilerin bu türleri tanımaları ve uygulamaları açısından önemlidir.

İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı'nın dinleme öğrenme alanıyla ilgili beş amacından ilki "Dinleme/izleme kurallarını uygulama" şeklindedir. Bu amaç altındaki kazanımlardan biri de "Dinleme/izleme yöntem ve tekniklerini kullanır." kazanımıdır. Buna göre öğrencilerden dinleme metinlerinin okunması/dinletilmesi esnasında yukarıda bahsi geçen yedi dinleme yöntem/teknikinden birini veya birkaçını kullanması beklenmektedir. Türkçe Dersi (1-5. Sınıflar) Öğretim Programı'nın dinleme öğrenme alanıyla ilgili üç amacından sonuncusu "Tür, Yöntem ve Tekniklere Uygun Dinleme" şeklindedir. Programda dinleme tür, yöntem ve tekniklerinin neler olduğu kazanımlar şeklinde ve sınıflar bazında açıklanmıştır. Buna göre programda "sorgulayıcı dinleme" şeklinde ifadesini bulan eleştirel dinleme, 4. ve 5. Sınıf öğrencilerinin kazanım olarak göstermesi gereken becerilerden biri olarak değerlendirilmiştir. Bir dinleme metninde hangi yöntem/teknik kullanılacağı öğretmen kılavuz kitaplardaki ilgili bölümlerde açıklanmaktadır. Burada önemli olan öğrencilerin dinleme metinlerinden önce kullanılacak olan yöntem/teknik hakkında bilgilendirilmeleridir. Çünkü her yöntem/teknik uygulama süreci birbirinden farklı olduğu için "dinleme"nin verimli sonuçlanabilmesi o yöntem/teknik aşamalarına uygun hareket etmekle mümkün olacaktır.

Dinleme türleriyle ilgili yapılan sınıflandırmalarda önemli bir yeri olan eleştirel dinlemenin Türkçe derslerindeki kullanımına baktığımızda bu önemin çok uzağında bir durumla karşı karşıya olduğumuzu görmekteyiz. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2014-2015 eğitim öğretim yılında elektronik ortamda hizmete sunulan ortaokul (6, 7, 8. Sınıf) Türkçe dersi öğretmen kılavuz kitaplarındaki (her sınıf seviyesi için biri özel biri Bakanlık yayınevi tarafından hazırlanan iki kitap olmak üzere 6 kitap) toplam 36 dinleme metninin yalnızca ikisinde eleştirel dinleme yöntem/teknikini kullanılmıştır. Bu iki metin de 6. Sınıf seviyesindeki dinleme metinleridir. Buna göre 7. ve 8. Sınıf Türkçe derslerindeki dinleme metinlerinin hiçbirinde eleştirel dinlemeye yer verilmemiştir.

Gizem Yayıncılık tarafından hazırlanan 6. Sınıf Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı'ndaki 5. Temanın dinleme metni olan "Zamanı Kazanmak Veya Kaybetmek" adlı deneme türündeki metnin uygulama yönergesi (Kaplan ve Yıldırım-Şen, 2014) Şekil 1'de gösterilmiştir:

**Dinleme**

👂 Öğrencilerinize, "Zamanı Kazanmak veya Kaybetmek" başlıklı metni eleştirel dinleme yöntemiyle (**Dinleme 1.4**) dinletiniz. Bunun için önce aşağıdaki soruları tahtaya yazınız.

👂 Öğrencilerinizden metni bu sorular doğrultusunda dinlemelerini, anlatıcının metinde kişisel duygu ve düşüncelerini mi yansıttığını, yoksa bilimsel verilere ve gözlemlere mi yer verdiğini belirlemelerini isteyiniz.

- Anlatıcının amacı nedir?
- Anlatıcı konuyla ilgili yeterli bilgi ve birikime sahip midir?
- Verilen bilgiler güncel ve geçerli midir?
- Konu tarafsız bir bakış açısıyla mı ele alınıyor? Eleştiriler doğru mudur?
- Farklı çözüm önerileri sunuluyor mu?

Şekil 1: "Zamanı Kazanmak Veya Kaybetmek" Adlı Dinleme Metninin Kılavuz Kitaptaki Yönergesi

MEB Yayınları tarafından hazırlanan 6. Sınıf Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı'ndaki 1. Temanın dinleme metni olan "Simyacı" adlı söyleşi türündeki metnin uygulama yönergesi (Komisyon, 2013) Şekil 2'de gösterilmiştir:

Öğrencilerinize dinledikleri hakkında soru sorma alışkanlığı kazandırarak onların konu hakkında düşünmelerini; konuyu olumlu ve olumsuz yanlarıyla, tarafsız bir bakış açısıyla değerlendirmelerini sağlamak amacıyla **eleştirel dinleme yöntemini** uygulayınız

Öğrencilerinize metni ikinci kez dinleteceğinizi, onlardan bu dinleme sırasında yazarın amacı, yazarın konuyla ilgili yeterli bilgiye sahip olup olmadığı, verilen bilgilerin güncel olup olmadığı, konunun tarafsız bir bakış açısıyla ele alınıp alınmadığı konularına dikkat etmelerini ve bunlara yönelik sorular oluşturmalarını isteyiniz.

Şekil 2: "Simyacı" Adlı Dinleme Metninin Kılavuz Kitaptaki Yönergesi

Şekil 1 ve Şekil 2'ye göre eleştirel dinlemenin kullanıldığı dinleme metinlerinde bu türün en önemli özelliklerinden biri olan "soru sorma"ya ve bu sorulardan hareketle eleştirel düşünmeye vurgu yapılmaktadır. Yönergelerde yer alan soruların İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı'ndaki eleştirel dinleme yöntem/tekniklerinin uygulanışına yönelik yapılan açıklamalardaki sorularla (MEB, 2006) paralel olduğu görülmektedir.

4.ve 5. Sınıf Türkçe derslerindeki dinleme metinlerinde 6, 7, 8. Sınıf derslerinde olduğu gibi eleştirel ( sorgulayıcı) dinlemeye çok az yer verildiği görülmektedir. Bu dinleme türü yalnızca MEB Yayınları tarafından hazırlanan 5. Sınıf Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı'ndaki 5. Temanın dinleme metni olan "Yıldızlara Uzanan Asansör" isimli bilgilendirici metinde kullanılmıştır. Kılavuz kitaptaki uygulamaya ilişkin yönerge Şekil 3'te gösterilmiştir:

**1. Dinleme**  
Öğrencilerinize **sorgulayıcı dinleme yöntemini** kullanacaklarını söyleyiniz (D. 3.4). Metni okumaya başlamadan önce dinleme yöntemi hakkında kısa bilgi veriniz. Öğrencilerinize metni dinlerken anlatıların tutarlı olup olmadığını sorgulayarak dinlemlerini söyleyiniz (D. 3.4).

Şekil 3: "Yıldızlara Uzanan Asansör" Adlı Dinleme Metninin Kılavuz Kitaptaki Yönergesi

Şekil 3'teki yönergeye göre öğrencilerin dinleme yöntemi hakkında metnin işleniş öncesinde bilgilendirilmelerine önem verildiği görülmektedir. Öğrencilerden de metinde verilen bilgilerin kendi içinde tutarlı olup olmadığını sorgulamaları beklenmektedir.

Konuyla ilgili olarak Kurdayıoğlu ve Öрге Yaşar (2014) tarafından yapılan başka bir çalışmada da 2012-2013 eğitim öğretim yılında okutulan üç farklı yayınevine ait (MEB, Doku, Evren) 6. Sınıf Türkçe dersi öğretmen kılavuz kitapları incelenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre MEB ve Evren Yayınları'na ait kitaplardaki dinleme metinlerinde eleştirel dinleme türüne birer metinde yer verilirken Doku Yayınları tarafından hazırlanan kitapta eleştirel dinlemeye hiç yer verilmediği tespit edilmiştir. Aynı çalışmada dinleme türlerinin etkinliklerdeki kullanım

sayısı da incelemeye alınmıştır. Buna göre MEB Yayınları tarafından hazırlanan kitapta üç adet eleştirel dinleme etkinliğine yer verildiği, Doku ve Evren Yayınları tarafından hazırlanan kitaplarda da birer adet eleştirel dinleme etkinliği kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Dinleme türlerinin Türkçe dersi etkinliklerindeki kullanım sayılarına ilişkin başka bir çalışma da Lüle-Mert (2013) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada 2012- 2013 eğitim öğretim yılında Malatya ilinde okutulan 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe dersi öğrenci çalışma kitaplarındaki etkinlikler dinleme türlerine yer verme oranları bakımından incelenmiştir. Çalışmada 5. Sınıftaki 42 etkinlikten 1, 6. Sınıftaki 38 etkinlikten 1, 7. Sınıftaki 36 etkinlikten yine 1 tanesinin eleştirel dinleme becerisini geliştirmeye yönelik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 8. Sınıftaki 21 etkinlikte ise eleştirel dinleme türüne yer verilmemiştir.

Buna göre eleştirel dinlemenin Türkçe derslerindeki dinleme metinlerinde ve çalışma kitaplarındaki etkinliklerde çok az kullanıldığı bir gerçektir. Öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin gelişmesinde çok önemli bir yeri olan bu dinleme türü ana dili derslerinde asla ihmal edilmemeli ve eleştirel dinlemenin her sınıf seviyesinde en az bir dinleme metninde kullanılmasına özen gösterilmelidir.

## 2. TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırmalar, bir kişinin insanlarla birlikte olduğu sürenin % 42'sini dinlemekle geçirdiğini göstermiştir. Okulda öğrenciler, öğretmenlerini ve arkadaşlarını günde 2,5-4 saat dinlemektedirler. Okul başarısı da öğrencinin dinleme yeteneğine sıkı sıkıya bağlıdır (Göğüş, 1978). Öğrencilerin okul hayatlarındaki başarılarında çok önemli bir yeri olan dinleme, sosyal hayatta da başarılı bir iletişimin temelidir.

Temel dil becerilerinden biri olan “dinleme”nin İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı’nda bir öğrenme alanı olarak ilk defa ayrıntılı bir şekilde ele alınmasıyla birlikte dikkatler yıllardır ihmal edilen bu alana çekilmiştir. Günlük hayatta en çok kullandığımız bu dil becerisinin öğretilebilir ve geliştirilebilir olduğunun bilincine varılması nasıl öğretileceği sorusunu/ sorununu da beraberinde getirmiştir. Dinleme becerisinin kendi içinde farklı türlere ayrılması ve bu türlerin öğretiminde yine farklı yöntem ve tekniklerin kullanılmaya başlanması dinlemenin öğretilmesi noktasında atılan önemli adımlardan birkaçıdır.

Dinleme türleriyle ilgili yapılan çalışmaların hemen hemen hepsinde eleştirel dinlemeye özel bir önem verildiğini söyleyebiliriz. Eleştirel düşünmenin temeli olan eleştirel dinleme seçici dinlemeyi ve dinlenenlerin değerlendirilmesini gerektirir. Bu dinleme türünde dinleyici konuşmacıya objektif yaklaşmalı, kişisel duygu ve düşüncelerini değerlendirmeye katmamalıdır. Eleştirel dinlemenin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için dinleyicinin hızlı, aynı zamanda da dikkatli olması gerekir. Dinlemenin bu aşamasında oluşacak sorunlar dinlenenleri anlamlandırmayı da güçleştirecektir. Dinleyicinin zihninin açık olması ve dinledikleri hakkında çeşitli sorular sorma becerisini kazanmış olması eleştirel dinlemede başarıyı sağlayan diğer etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öğrencilerin eleştirel dinleme becerisine sahip olmalarında öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Bundan dolayı öğretmenlerin dinleme etkinliklerinde yöntem ve teknikleri çeşitlendirmeleri şarttır. Başlangıçta etkinliklerin öğrencilerle birlikte uygulayıcısı olan öğretmenler, zaman ilerledikçe etkinlikler esnasında öğrencilere yol gösteren konumuna geçmelidirler. Eleştirel dinleme becerisinin öğretilmesi ve geliştirilmesi için gerçekleştirilecek sınıf içi çalışmalarda farklı yöntem, teknik ve materyallerin de kullanılmasında fayda vardır.

Öğrencilerin eleştirel dinleme becerilerini geliştirmede Türkçe derslerindeki her temada yer alan dinleme metinleri önemli bir yere sahiptir. Bundan dolayı bazı dinleme metinlerinin öğrencilerin eleştirel dinleme becerilerini geliştirecek şekilde işlenmesi önemlidir. Ancak mevcut durumu incelediğimizde dinleme metinlerinde eleştirel dinleme yönteminin çok az yer



aldığı görülmektedir. Bu sebeple ders kitabı hazırlayan yazar ve yayınevlerinin dinleme yöntemlerini temalara dengeli bir şekilde dağıtması, eleştirel dinlemenin de Türkçe derslerinde mutlaka kullanılmasının sağlanması önem arz etmektedir. Zira eleştirel dinleme becerisi gelişmiş bireylerin sayısının artması ancak okullarda gerçekleştirilecek bu tür çalışmalarla mümkün olacaktır.

Eleştirel dinleme becerisini kazanmış birey ölçme, değerlendirme, karşılaştırma, çıkarım yapma, yorumlama ve tahmin etme gibi becerileri de geliştirir. Bununla birlikte soru sormada çekingenlik yaşayan, dikkatini toparlamakta zorlanan öğrencilerin bu olumsuz durumlarını ortadan kaldırmak için de sınıf ortamında eleştirel dinleme etkinliklerine yer verilmelidir. Eleştirel dinlemenin yalnızca dinleyiciye değil konuşmacıya da olumlu katkıları vardır. Bundan dolayı eleştirel dinleyici yetiştirmek için eleştirel dinlemeye gereken önem verilmelidir.

Özbay (2005) dinleyici türleri üzerinde yaptığı tasnifte görünüşte dinleyici, seçici dinleyici, saplantılı dinleyici, savunmacı dinleyici, tuzak kurucu dinleyici, yüzeysel dinleyici ve başarılı dinleyici olmak üzere yedi çeşit dinleyiciden bahsetmiş ve dinleyici türlerinin özelliklerini açıklamıştır. Bu sınıflandırmada başarılı bir dinleyicinin dokuz özelliğinden biri de “eleştirel dinleme becerisine sahip” olması şeklinde ifade edilmiştir. Bu sebeple eleştirel dinleme becerisini kazandıracığımız öğrencilerin başarılı birer dinleyici olmalarının yolunu açacağımızı da unutmamalıyız.

## KAYNAKLAR

- Aktaş, Ş. ve Gündüz, O. (2004). *Yazılı ve sözlü anlatım- kompozisyon sanatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akyol, H. (2006). *Türkçe öğretim yöntemleri-1. Baskı*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Akyol, H. (2013). *Türkçe öğretim yöntemleri-6. Baskı*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Arı, G. (2013). Dinleme/izleme öğretimi. C. Yıldız (Ed.) *Kuramdan uygulamaya Türkçe öğretimi* içinde. (189-215). Ankara: Pegem Yayınları.
- Aydın-Yılmaz, Z. (2007). *Sınıf öğretmenlerine Türkçe öğretimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Aytaş, G. (1999). *Etkili dinleme*. Çevrim-içi: (<http://w3.gazi.edu.tr/~giyaytas/etkilidinleme.htm> ), Erişim tarihi: 10.08.2015.
- Başar, S. ve Zeybek-Köken, S. (2014). *İlköğretim Türkçe 5 öğretmen kılavuz kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Beyreli, L., Çetindağ, Z. ve Celepoğlu, A. (2006). *Yazılı ve sözlü anlatım*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Calp, M. (2007). *Özel öğretim alanı olarak Türkçe öğretimi*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Cihangir, Z. (2004). *Kişiler arası iletişimde dinleme becerisi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Cihangir-Çankaya, Z. (2014). Kişiler arası ilişkiler ve iletişimde dinleme. A.Kaya (Ed.) *Kişiler arası ilişkiler ve etkili iletişim* içinde (93-108). Ankara: Pegem Yayınları.
- Çiftçi, Ö. (2007). Aktif dinleme. *Millî Eğitim Dergisi*, 176, 231-242.
- Doğan, Y. (2007). *İlköğretim ikinci kademedeki dil becerisi olarak dinlemeyi geliştirme çalışmaları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Doğan, Y. (2013). Dinleme eğitimi: kuram, uygulama, ölçme ve değerlendirme. A.Güzel ve H. Karatay (Ed.) *Türkçe öğretimi el kitabı* içinde (151-178). Ankara: Pegem Yayınları
- Ergin, A. (2012). *Eğitimde etkili iletişim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Göğüş, B. (1978). *Orta dereceli okullarımızda Türkçe ve yazın eğitimi*. Ankara: Gül Yayınevi.
- Güneş, F. (2007a). *Türkçe öğretimi ve zihinsel yapılandırma*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Güneş, F. (2007b). *Ses temelli cümle yöntemi ve zihinsel yapılandırma*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Güneş, F. (2013). *Türkçe öğretimi yaklaşımlar ve modeller*. Ankara: Pegem Yayınları.
- İşeri, K. (2008). Dinleme eğitimi. A. Tazebay ve S. Çelenk (Ed.). *Türkçe öğretimi, ilke-yöntem-teknikler* içinde. (159-185). Ankara: Maya Akademi.

- Kantemir, E. (1972). *Yazılı ve sözlü anlatım*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Kaplan, H. (2004). *İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin dinleme becerileri üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kaplan, Ş. Ve Yıldırım-Şen, G. (2014). *İlköğretim Türkçe 6 öğretmen kılavuz kitabı*. Ankara: Gizem Yayıncılık.
- Karadağ, M. (2003). *Kuram yöntem bağlamında yazılı sözlü anlatım*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Koç, S. (2009). Sözlü anlatım. S. Odacı (Ed.) *Üniversiteler için dil ve anlatım içinde* ( 413-532). Konya: Palet Yayınları.
- Komasyon. (2013). *İlköğretim Türkçe 6 öğretmen kılavuz kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Kurudayıoğlu, M. ve Örgü-Yaşar, F. (2014). 6. sınıf Türkçe dersi öğretmen kılavuz kitaplarındaki dinleme metinlerinin dinleme yöntem ve teknikleri açısından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 2(2), 1 -14.
- Lüle-Mert, E. (2014). Ortaokul Türkçe çalışma kitaplarında yer alan etkinliklerde kullanılan dinleme türlerine ilişkin bir inceleme. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 52-73.
- Maden, S. ve Durukan, E. (2011). Türkçe öğretmeni adaylarının dinleme stillerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (4), 101-112.
- MEB. (2009). *İlköğretim Türkçe dersi ( 1-5. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Millî Eğitim Yayınevi.
- MEB. (2006). *İlköğretim Türkçe dersi ( 6, 7, 8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Millî Eğitim Yayınevi.
- Öz, M.F. (2011). *Uygulamalı Türkçe öğretimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Özbay, M. (2006). *Bir dil becerisi olarak dinleme eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özbay, M. (2006). *Türkçe özel öğretim yöntemleri-II*. Ankara: Öncü Kitap.
- Özbay, M. (2012). *Anlama teknikleri-II: Dinleme eğitimi*. Ankara: Öncü Kitap.
- Özbay, M. ve Melanlıoğlu, D. (2012). Türkçe öğretim programlarının dinleme becerisi bakımından değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 7 (1), 87-97.
- Sever, S., Kaya, Z. ve Aslan, C. ( 2006). *Etkinliklerle Türkçe öğretimi*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Taşer, S. (2015). *Konuşma eğitimi*. İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Tüzel, S. (2014). Dinleme eğitimi. M. Yılmaz (Ed.) *Yeni gelişmeler ışığında Türkçe öğretimi içinde* (17-41). Ankara: Pegem Yayınları.
- Ungan, S. (2007). Dinleme. A. Kırkkılıç ve H. Akyol (Ed.) *İlköğretimde Türkçe öğretimi-1.baskı* içinde (149-163). Ankara: Pegem Yayınları.
- Ungan, S. (2009). Dinleme. A. Kırkkılıç ve H. Akyol (Ed.) *İlköğretimde Türkçe öğretimi-2.baskı* içinde (s. 135-161). Ankara: Pegem Yayınları.
- Ünalın, Ş. (2006). *Türkçe öğretimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yalçın, A. (2002). *Türkçe öğretim yöntemleri-yeni yaklaşımlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.